

Курченко Л.
(КНЕУ імені Вадима Гетьмана, Україна)

ГЕНДЕР І КОМУНІКАТИВНІ ПРАКТИКИ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження формування і маніфестації соціальних гендерних відносин у процесі комунікації зумовлена відсутністю консенсусу в українській і світовій науковій спільноті щодо джерел походження і причини змін суспільних уявлень про роль і місце чоловіка і жінки у соціумі, зокрема, в академічному середовищі. Оскільки вища школа відповідає за формування інтелектуальних і, в кінцевому підсумку, соціальних еліт, то академічне середовище можна вважати одним з найважливіших чинників моделювання гендерних відносин суспільства у середньостроковій перспективі. Автор, працюючи в руслі конструктивістських течій теорії комунікації і критичного дискурс-аналізу, представлених дослідженнями М. Фуко, Дж. Бакстер, Т. ван Дейка, І. Замель, Р. Водак, М. Лазар та ін., вважає, що соціальна асиметрія об'єктивного становища жінок і чоловіків в академічному середовищі («гендерна піраміда», нерівномірний розподіл високооплачуваних посад, вчених титулів і звань, доступу до матеріальних ресурсів і соціальних привілеїв тощо) є наслідком патріархальної соціальної традиції, яка щоразу відтворюється, стверджується і увічніюється у процесі існуючих комунікативних практик, зокрема, через механізми керованого доступу до дискурсу. В межах даного дослідження комунікація розуміється у широкому сенсі, охоплює як вербальний, так і невербальний аспект і досліджується із застосуванням методів критичного дискурс-аналізу, контент-аналізу і аналізу кореляції соціальних і комунікативних змінних.

З метою виявлення конкретних механізмів формування гендерної асиметрії у перебігу комунікації в академічному дискурсі було досліджено матеріали офіційного сайту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана –<https://kneu.edu.ua>. Предметом дослідження виступали: 1) елементи і форми обмеження доступу жінок до процесу ініціювання, обговорення і прийняття рішень; 2) недостатня візуальна і експліцитна вербальна представленість жінки та її академічних, управлінських і суспільних досягнень порівняно з чоловіками аналогічного статусу у власних засобах масової комунікації; 3) роль паралінгвістичних і невербальних сигналів у комунікації вторинного статусу жінки, передусім шляхом проксемічних, темпоральних і рольових констеляцій у типових академічних ситуаціях (президія-зала, центр-периферія, доповідач-слухачі, експерт-обслуговуючий персонал, одинична особа-група осіб тощо). Матеріал дослідження охоплював зразки офіційної нормативної документації, 4 спеціальні випуски газети «Економіст», присвячені вступним кампаніям 2014-2017 років, а також відеозаписи академічних подій КНЕУ. Соціальним об'єктом дослідження виступав професорсько-викладацький склад КНЕУ.

Було виявлено явний перебіс комунікації у бік чоловічого домінування в академічному дискурсі, яке досягається, зокрема, шляхом обмеження доступу жінок до публічного і управлінського дискурсу через нормативні процедури і механізми вертикальної організаційної структури, де близько 60% управлінських позицій середньої ланки і близько 70% позицій вищої ланки представлені чоловіками, хоча у загальному професорсько-викладацькому складі вони займають лише близько 30%. Наприклад, відповідно до розділу 2 «Порядку проведення громадського обговорення у Державному вищому навчальному закладі «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»» [2: 4] від 30.03.2017 суб'єктами ініціативи громадських обговорень можуть бути: ректор університету (чоловік), проректори (71% чоловіки), структурні підрозділи університету (у

60% випадків очолювані чоловіками). Індивідуальна ініціатива може бути здійсненна тільки через профспілкові організації (профспілку викладачів очолює чоловік) або органи громадського самоврядування (які являють собою відкритий, на даний момент недостатньо реалізований потенціал доступу жінок до дискурсу). Таким чином, жінки, що складають 69% професорсько-викладацького складу університету, мають неадекватно обмежений доступ до ресурсів активного формування суспільної думки шляхом ініціювання громадських обговорень у межах власного навчального закладу. Подальші процедури дедалі більше звужують цей доступ (див. п. 2.3 зазначеного Положення) [2: 4-5].

Вторинний статус жінки в академічному дискурсі знаходить яскраве відображення у невербальній комунікації. Зокрема, аналіз відеозаписів обговорень за круглим столом і конференцій показує, що жінки непропорційно мало представлені у президіях наукових заходів і практично ніколи не розміщуються у центрі президії. Відеозаписи частіше документують виступи чоловіків в ролі експертів і лідерів, в той час як жінки у кадрі складають переважну більшість мовчазної аудиторії або виконують здебільшого обслуговуючі функції (перекладачка, офіціантка, фотограф тощо). При однаковому соціальному і науковому статусі чоловіки набагато краще представлені візуально (у презентаційному спецвипуску газети «Економіст» за 2017 р. [1] індивідуальний портрет чоловіка-керівника надруковано у 8 випадках із 10 проти індивідуального портрета жінки-керівника такого ж статусу лише у 3 випадках із 10). Академічні заслуги, титули, звання і навіть імена жінок-керівників у цьому ж випуску повною мірою вербалізуються набагато рідше (30%), ніж у випадку з чоловіками порівняного статусу (100%). Цікаво, що така комунікативна практика переходила із року в рік з кожним спецвипуском газети «Економіст» для абітурієнтів, закріплюючи нерівний розподіл уваги між чоловіками і жінками.

Таким чином можна вважати, що жінки в академічному середовищі складають соціальну групу, обмежену у доступі до дискурсу, або так звану «безголосу групу» (muted group) за термінологією Черіс Крамере [3]. Одним із вихідних положень гендерного виміру теорії безголосих груп є те, що домінування чоловіків у суспільстві закріплюється, зокрема, шляхом «перешкоджання публічному визнанню жіночих ідей і значень» [4]. Визнання, усвідомлення і цілеспрямоване вирішення проблеми недостатньої присутності в академічному дискурсі жінки як експерта, лідера і ініціатора прогресивних змін має стати важливим кроком до вирівнювання гендерного балансу в системі вищої освіти України, а відтак – і в українському суспільстві загалом.

Список використаних джерел:

1. Економіст: Газета Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана № 1-5 (1477-1481). – Спецвипуск 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kneu.edu.ua/userfiles/pr_center/gazeta/2017/PRAVILA_2017.pdf
2. Порядок проведення громадського обговорення у Державному вищому навчальному закладі «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 30.03.2017 [Електронний ресурс]: https://kneu.edu.ua/userfiles/public_discussion/Poryadok_provedennya_Gromadskogo_obgovorennya_v_KNEU_30_03_2017_r.pdf
3. Kramarae, Cheris. Women and Men Speaking: Frameworks for Analysis. – Rowley, Massachusetts: Newbury House, 1981. – Pp. xviii + 194.
4. Muted Group Theory – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://oregonstate.edu/instruct/theory/mutedgrp.html>